

Çay Budama Projesi Kapsamında Üreticilerin Kullandıkları Bilgi Kaynakları

Ehlinaz Torun (1) Cemal Taluğ (2)

ÖZET

Bu çalışma, çay tarımının yoğun olduğu Doğu Karadeniz bölgesi illerinden Artvin, Rize ve Trabzon da yapılmıştır. Araştırmanın temel amacı, çay bahçelerinin geliştirilmesi ve kaliteli çay üretiminin temini amacıyla yapılan gençleştirme budamasında, üreticilerin deneyimi, budama yaparken dikkat edilen hususlar, uygulanan budama yöntemleri ve üreticilerin yararlandıkları bilgi kaynaklarını belirlemektir.

Araştırmanın katılımcıları üç ilden belirlenen toplam 13 köydeki çiftçilerden tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilen 130 çiftçidir. Araştırma sonuçları üreticilerin budama konusunda yeterli deneyime sahip olduklarını ve budamada başarıyı artıran faktörlerin çoğuna önem verdiklerini göstermiştir. Ayrıca bölgede ürün budaması ve gençleştirme budamasının yoğun olarak yapıldığı, ürün budamasında en önemli bilgi kaynağının aile büyükleri gençleştirme budamasında ise Çaykur elemanları olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çay, Budama, Tarımsal Yayım, Bilgi Kaynakları

INFORMATION SOURCES USED BY TEA PRODUCERS WITHIN THE TEA PRUNNING PROJECT

ABSTRACT

This study was carried out in the Eastern Black Sea Region cities of Artvin, Rize, and Trabzon where tea cultivation is intensively used. The primary purpose of the study was to investigate the pruning which is aimed to improve tea gardens and provide high quality tea production; in terms of the experiences of tea producers, factors considered during pruning, pruning methods, and sources of pruning information. Participants of the study are a stratified sample of 130 farmers who were selected from the predetermined 13 villages of the three provinces. Results of the study showed that producers have enough pruning experience and they consider almost all factors which influence the success in pruning. In addition, it was found that yield pruning and pruning for rejuvenation were intensively used in the region; and own family elders for yield pruning and Çaykur extension staff for pruning for rejuvenation were the most important sources of pruning information.

Keywords: Tea, Pruning, Agricultural Extension, Sources of Information

1.GİRİŞ

Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkelerin ekonomilerinde tarımın özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinde de tarımın oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Türkiye'nin ekonomik gelişmesini en üst düzeyde gerçekleştirilebilmesi için, ekonominin çeşitli sektörlerindeki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin topluma iletilmesi, toplum tarafından benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Çizelge 1. İşletme Büyüklüğüne Göre Tabakalar ve Örnek Sayısı

Tabakalar	İşletme Büyüklüğü Grupları (da)	Örnek Sayısı
I. Tabaka	1-4	69
II. Tabaka	4.1-8	40
III. Tabaka	8.1-<	21
Toplam		130

Tarım, ülke nüfusunun beslenmesinin yanı sıra, çiftçi gelirlerinin artırılması ve istihdam kapasitesi yaratılması, kırsal kesimden göçün önlenerek kentsel nüfus artışının önüne geçilebilmesi açısından da önem taşımaktadır. Bu anlamda çay tarımı ve üretimi, ülkenin ve yetiştiriciliği yapılan bölgenin sosyo-ekonomisi açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Dünyada çay tarımı ve üretimi daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılmaktadır. Türkiye, dünyada çay tarımı ve üretimi yapan toplam 25 ülke arasında bulunmaktadır.

Türkiye, dünya çay ihracatında önemli bir yere sahip olmamasına rağmen, çay tarım alanı açısından dünyada 6. sırada, üretim miktarında 5. sırada, tüketim miktarında ise 4. sırada yer almaktadır (DPT 2001/ m).

Avrupa Birliğine (AB) girme hazırlığında olan Türkiye, AB coğrafi hudutları içinde çay üreten ve dünyada kimyasal mücadeleye gerek duymadan doğal şartlarda çay yetiştiriciliği yapan tek ülkedir. Bu durumun avantaj olarak değerlendirilebilmesi için üretilecek çay yaprağının ve kuru çay kalitesinin iyileştirilmesi bölge ve ülke ekonomisi açısından önem kazanmaktadır.

Ülkelerin kalkınmasında önemli bir role sahip olan tarım sektörü ve sektörün temel aktörü olan çiftçiler, yeni teknik ve bilgileri tarımsal yayım aracılığı ile temin etmektedirler (Budak 1996). Türkiye’de uygulanan yayım sistemi yeterince etkin olamadığından ve dolayısıyla tarımsal yayım örgütlenmesi ve işleyişi konusunda yeni bir yapılanmanın gerekliliğinden söz edilmektedir. Araştırma merkezli ve arzın yönlendirdiği bir yayım sisteminden, üretici merkezli ve talebin yönlendirdiği, üretici katılımına ve özellikle üreticinin bilgiye ulaşma çabasını artırmaya öncelik veren bir yayım sistemine geçilmesinin yararlı olacağı belirtilmektedir. Yeterli bilgi ve teknoloji donanımının yanı sıra, yapılan araştırmalar sonucunda gereken doğrultuda yenilenen bir tarımsal yayım sistemi, düşünülen hedeflere ulaşılmasında önemli bir etken olacaktır (Kumuk ve Taluğ 1996).

Tarımsal bilgi sisteminin işlev ve sorumlulukları, yeniliklerin çiftçiler tarafından benimsenmesi için araştırmacı–yayımcı–çiftçi arasındaki etkileşimin iyi kurulması gerektiği, çalışmalara çiftçi katılımının sağlanmasının yeniliklerin benimsenmesinde önemli bir unsur olduğunu ifade etmektedir (Arnon, 1989).

Ülkemiz tarımında üreticilerin kullandıkları bilgi kaynaklarını incelemek üzere çeşitli araştırmalar yürütülmüştür. Özçatalbaş ve Gürgen (1992) Aşağı Seyhan Sulama Projesi Alanındaki mısır üreticilerinin bilgi edinme kaynaklarını; Çelik (1993) Kalecik İlçesinde gezginci arıcılıkta yararlanılan bilgi kaynaklarını; Boz ve ark. (2004) Kahramanmaraş çiftçilerinin tarımsal faaliyetlerde kullandıkları bilgi kaynaklarını ve Armağan (2005) Aydın İlinde hayvancılık işletmelerinin gereksinme duyduğu bilgi kaynaklarını ve bu bilgiyi organize eden tarımsal yayım örgütlerini incelemiştir.

Bu araştırmada amaç yukarıdakilerden farklı olarak çay bahçelerinin geliştirilmesi ve kaliteli çay üretiminin temini amacıyla yapılan gençleştirme budamasında, üreticilerin deneyimi, budama yaparken dikkat edilen hususlar, uygulanan budama yöntemleri ve üreticilerin yararlandıkları bilgi kaynaklarını belirlemektir. Ayrıca bu bilgi kaynakları içerisinde, bölgede tarımsal yayım hizmeti sağlayan Çaykur elemanlarının ne denli önemli olduğunu belirlemek ve bu elemanların daha etkin tarımsal yayım hizmeti sağlamaları için öneriler geliştirmek de araştırmanın amaçları arasındadır. Araştırma sonuçlarının tarımsal yayımcılara, üniversite öğretim elemanlarına, araştırmacılara ve politikacılara yararlı bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

2. MATERYAL YÖNTEM

Araştırmanın ana materyali, Artvin’in Hopa İlçesinden 6, Rize’nin Derepaşarı İlçesinden 3 ve Trabzon’un Of İlçesinden 4 köyde örnekleme sonucu seçilen çay üreticilerinden anket yolu ile derlenen verilerden oluşmaktadır. Ayrıca yerli ve yabancı çeşitli ikincil kaynaklardan derlenen veriler de araştırmada materyal olarak kullanılmıştır.

Araştırma alanının çok geniş bir yöreyi kapsamaması dolayısıyla, araştırmada örnekleme başvurulmuş ve örneği oluşturan üreticiler tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Popuasyonu en iyi şekilde temsil etmek üzere araştırma alanındaki toplam 28 köyden gayeli örnekleme yöntemi ile 13 köy seçilmiştir. Gayeli örneklemede 'Budama Projesi'nin başlangıcından bu güne kadar geçen sürede budama uygulamalarının istikrarlı bir seyir izlemesi, yoğun olarak uygulanışı ve tekniğine uygunluğu göz önünde bulundurulmuştur. İlgili Fabrikaların yetkilileri ile 'Budama Projesi'nde görevli bölge sorumlusu Ziraat Mühendisleri ziyaret edilmiş, köylerdeki üretici sayıları ve işletme büyüklükleri belirlenmiş ve ana kitlenin toplam 3174 üreticiden oluştuğu saptanmıştır. Yörede yapılan diğer çalışmalardan yararlanarak ve işletme büyüklüğü ölçütü dikkate alınarak, ana kitleyi temsil edecek örnek hacmi tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Örnek hacminin ve tabakalara düşen örnek sayılarının belirlenmesinde aşağıdaki formüllerden yararlanılmıştır (İşçil 1977; Yamane 1967).

Çizelge 2. Deneklerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri		
Sosyo-Ekonomik Özellikleri	Sayı	%
Yaş		
30'dan küçük	18	13.85
31-50	76	58.46
50'den büyük	36	27.69
Eğitim		
Okur-yazar olmayan	11	8.46
İlkokul düzeyi	71	54.62
İlkokul üzeri	48	36.92
İşletme Büyüklüğü		
1 - 4 dekar	69	53.08
4.1-8 dekar	40	30.77
8 dekar dan büyük	21	16.15
Uzmanlık Alanı		
Bitkisel üretim	95	73.08
Bitkisel + Hayvansal Üretim	35	26.92
Kooperatif Üyeliği		
Evet	102	78.46
Hayır	28	21.54

Tabakalara ayırmada işletme (çay bahçesi) büyüklüğü kriterinden yararlanılmış ve işletmeler büyüklüklerine göre üç tabakaya ayrılmıştır. Daha sonra her bir tabakadaki işletmeler şansa bağlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir.

$$n = \frac{\sum (N_h \cdot Sh)^2}{N^2 \cdot D^2 + \sum N_h \cdot (Sh)^2} \quad \text{ve} \quad n_i = \frac{N_h \cdot Sh}{\sum N_h \cdot Sh} \cdot n$$

n= örnek hacmi

N_h= Tabakalardaki işletme sayısı

Sh = Tabakalara ait standart sapma

Sh² = Tabakalara ait varyans

N = Popülasyon hacmi

D² = (d/Z)²

d = Ortalamadan belirli bir yüzde sapma

Z = Serbestlik derecesine göre tablo değeri

n_i = Tabakalara düşen örnek sayısı

Yukarıda verilen formüller yardımı ile % 95.00 güven aralığına göre belirlenen toplam örnek hacmi ve her tabakaya düşen örnek sayıları Çizelge 2'de verilmiştir.

3.1. Sosyo-ekonomik özellikler

Sosyo-ekonomik özellikler kapsamında ele alınan değişkenler deneklerin yaşı, eğitim durumu, işletme büyüklüğü, uzmanlık alanı, kooperatife üyeliği olup bu özelliklere ilişkin veriler Çizelge 3'te sunulmuştur. Çizelge incelendiğinde deneklerin, % 13.85'nin 30 yaşın altında, % 58.46'sının 31-50 yaş arası ve % 27.69'nun 50 yaşın üzerinde olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi bakımından deneklerin % 8.46'sı okur- yazar olmayan. % 54.62'si en çok ilkokul düzeyinde ve % 36.92'sininde ilkokul düzeyinin üzerinde eğitim aldıkları görülmektedir. Deneklerin % 53.08'i 1- 4 dekar arası büyüklükteki işletmelere, % 30.77'si 4.1 – 8 dekar arası işletme büyüklüğüne, % 16.15'i ise 8 dekardan büyük işletmelere sahiptir.

Deneklerin % 73.08'i sadece bitkisel üretim (çay üretimi) yapmakta, % 26.92'si bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürütmektedir. Hayvansal üretim öz tüketime yönelik yapılmakta; % 78.46'ı herhangi bir kooperatife üye iken, % 21.54'ünün de kooperatif üyeliği bulunmamaktadır.

Çizelge 3.İşletme Büyüklük Gruplarına Göre, Üretim Yapılan Alanlarla İlgili Genel Bilgiler				
Kriterler	İşletme Büyüklüğüne Göre Gruplar			Genel
	1-4 da	4.1-8 da	8.1 < da	
İşletme sayısı	69	40	21	130
İşletmelerin toplam alanı (da)	221.49	278.80	372.54	872.83
İşletme başına toplam alan (da)	3.21	6.97	17.74	6.72
İşletme başına toplam işlenen alan (da)	3.04	6.46	15.58	6.12
Mülk alan (da)	İşletme başına ortalama alan (da)			5.02
Ortağa verilen	Toplam verilen alan (da)			72.00
	İşletme sayısı			9
	Verilen işletme oranı (%)			6.92
Ortağa alınan (da)	Toplam alınan alan (da)			102.76
	İşletme sayısı			15
	Alınan işletme oranı (%)			11.54
Diğer (da)	11.73	20.40	45.36	78.00
Diğer arazilerin toplamdaki oranı (%)	5.29	7.32	12.18	8.94

3.2. İşletme Büyüklüğü

İşletme büyüklüğü, işletmenin mülk arazisine ilave olarak dışardan ortağa tutulan ve kiralanan araziler toplamından, dışarıya ortağa ve kiraya verilen arazilerin düşülmesi ile bulunur (Aksöz 1972). İşlenen alan da, işletme arazisinden işlenen kısmı ifade eder. Araştırma kapsamındaki işletmelerde kiraya verilen veya kiraya tutulan araziye rastlanmamıştır. Diğer bir ifade ile kiracılıkla arazi işletmeciliği söz konusu değildir. Araştırma kapsamındaki işletmelerde işletme başına ortalama işlenen alan 6.12 da olarak bulunmuştur. İşlenen alanın % 6.92'si ortağa (yarıcıya) verilen alandan oluşmaktadır. Aynı şekilde işlenen alanın % 6.82'si ortağa (yarıya) alınan alandır. Bu veriler, yöre de ortaklığın fazla yaygın olmadığını bir göstergesidir. İşletmenin toplam işlenen alanı kapsamında ayrıca meyvelik-sebzelik alan ayrılmamaktadır. Meyve ve sebze üretimi, çay bahçelerinin içinde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, işlenen alan aynı zamanda çaylık alanı ifade etmektedir. Deneklerin sahip oldukları işletme büyüklükleri ve üretim yapılan alanlarla ilgili genel bilgiler Çizelge 4'de sunulmuştur.

Genel olarak, işletme büyüklükleri arasında ortalama işlenen alanlarda çok büyük farklar yoktur. Deneklerin mülk arazisi ortalama olarak 5.02 dekadır. Bu bulgu bölgenin arazi yapısının ve işletmelerin birbirine benzerliklerini ortaya koymaktadır. Toplam alanın % 91.06'lık kısmı çay

	Üreticilerin Deneyimleri (Yıl)			Toplam
	1 – 3 yıl	4 – 6 yıl	7 - < yıl	
Sayı	3	21	106	130
%	2.31	16.15	81.54	100

tarımına, geri kalan % 8.94'lük kısmı ise başka amaçlarla kullanılmakta, bu durum ise yörenin temel tarımsal faaliyetinin çay yetiştiriciliği olduğunu göstermektedir. İşletmelerin ortalama büyüklükleri, I. gruptaki işletmeler için 3.21 da, II. gruptaki işletmelerin 6.97 da büyüklüğünde ve III.gruptaki işletmelerin 17.74 da büyüklüğünde olduğu, toplam alanın bütün işletmeler için ortalamasının 6.72 da olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre çay tarımı yapan üreticilerin arazi büyüklüklerinin oldukça küçük olduğu saptanmıştır.

3.3. Budama Deneyimi

Ekonomik öneme sahip olan çay bitkisinin, dünyada olduğu gibi Türkiye için de önemi büyüktür. Bütün bitkiler gibi çay bitkisinin de ekonomik verim yaşı vardır.Bu ekonomik verim yaşı ortalama 50-60 yıl olarak kabul edilmektedir (DPT 2001/m).

Türkiye'deki çay bahçelerinin ise ortalama 40-60 yıllık olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (Çaykur 1996). Bu nedenle ülkemizde, çay bahçelerinin yenilenmesi veya kültürel önlemlerle bu sürenin uzatılması zorunlu duruma gelmiştir. Bu amaçla, Türkiye'deki çay bahçelerinin ıslahına ilk 1993 yılında ihtiyaç duyulmuş ve veriminin artırılması, elde edilen yeşil yaprağın kalitesinin yükseltilmesi ve elde edilen kuru çayın dünya standartlarında kalitesinin düzeltilmesi için Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün girişimleri ile ilk adım olarak, budama projesi uygulamaya konulmuştur.

Budama ile hem çay bitkisinin gençleştirilmesi hem de beraberinde toprak yapısının düzeltilmesi için gübreleme ve bakım işlemlerinin bir arada yürütülmesi söz konusudur. Üreticilerin budamadan doğan ekonomik kayıplarını önlemek için, 1/5 oranında budanan alandan elde edilecek ürünün dekara ortalama verimden hesaplanarak, bu ürün bedelinin % 70'inin tazmin edilerek, üreticileri budama konusunda teşvik amacıyla 93/5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmış ve 27 Aralık 1993 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece çay bahçelerinin ıslahı ve kaliteli çay üretiminin temimi amacıyla, budama projesi uygulamaya konulmuştur.

Yörede en çok uygulanmakta olan budama şekilleri ürün budaması ve gençleştirme budamasıdır. Ürün budaması, çay bitkisinden elde edilen yaprak ürün miktarının azalmaya başladığı anda yapılan budamadır. Ürün budaması belirli zaman aralıklarında yapılır. Bu süre çay bahçesinin konumuna, çay bahçesinin tipine göre üç yıl yada daha fazla yıl alabilmektedir. İki ürün budaması arasındaki süreye iklim, deniz seviyesinden yükseklik, bakışı, çay bahçesi toprağının özelliği, ve uygulanan kültürel önlemlerle çay bitkisinin genetik özelliği gibi etmenler etki eder. İlk ürün budaması toprak seviyesinden 25 cm yükseklikten, ikinci ürün budaması ise bir önceki budamanın 5 cm üzerinden yani 30 cm'den yapılır.

Gençleştirme budaması, çay bahçelerini ekonomik ömrünü tamamlamak üzere oldukları veya budama yüksekliği hasat tablası yüksekliğine eşit olduğu (25-30 yıl veya daha fazla) zaman topraktan 20 cm yükseklikten yapılan budama şeklidir. Bu budama şekli aynı zamanda bir ürün budamasıdır. Gençleştirme budaması yapılan çay bahçeleri yine uzunca sayılabilecek bir zaman içerisinde bol nitelikli ürün verir (Kaçar 1992).

Araştırma bölgesinde genç üreticilerin budama konusundaki deneyimleri 3-4 yıl iken, orta yaş ve üzerindeki üreticilerin 15-20 yıldır. Ancak daha çok ürün budaması konusunda deneyimleri olan üreticiler,

1993'ten sonra gençleştirme budaması konusunda deneyim kazanmaya başlamışlardır. Üreticilerin gençleştirme budaması konusundaki deneyimlerini ortaya koymak amacıyla Çizelge 4 düzenlenmiştir. Üreticilerin % 97.69'u gençleştirme budamasını 4 yıl ve daha fazla süredir düzenli olarak yapmaktadır. Bu durum da üreticiler budama projesi kapsamında yürütülen bu kültürel önlemi ve yayımın önerisini benimsemiş görünmektedir.

3.4. Budama Yaparken Dikkat Edilen Faktörler

Budama yaparken, budamanın tekniğine uygun olarak yapılması önem taşımaktadır. Budama tekniğine yönelik en önemli uygulamalar ise budamanın çay ocaklarının çanak şeklinde olacak şekilde yapılması, ocak yüksekliğinin budama kriterlerine uygun olması, iyi bir gövde oluşumu için çalılışmış dalların temizlenmesidir.

Çiftçilerin bu faktörleri ne derece dikkate aldıkları ve bu duruma eğitim düzeylerinin her hangi bir etkisinin olup olmayacağı Çizelge 5'te sunulmuştur. X^2 testinin geçerli olabilmesi için eğitim durumu ilk okul düzeyi ve ilkokul üzeri olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Çizelgeden ilkokul düzeyinde eğitim görenlerin yarıdan fazlası (%54.87), ilkokul üzeri eğitim görenlerin de yarıya yakını (43.75) budamada ele alınan bütün faktörleri önemli görmekte ve eğitim durumunun bu konu üzerinde her hangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

s.d.: 4, $x^2 = 6.198$ $p > 0,05$ 'e göre ilişki anlamlı değildir.

Çizelge 5. Üreticileri Eğitim Düzeylerine Göre Budama Yaparken Dikkat Edilen Hususlar						
Budama Yaparken Dikkat Edilen Kriterler	İlkokul Düzeyi		İlkokul Üzeri		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çay ocaklarının çanak şeklinde olması	2	2.00	4	8.33	6	4.61
Ocak yüksekliğinin budama kriterlerine uygun olması	19	23.00	7	14.58	26	20.00
İyi bir gövde oluşumu için çalılışmış dalların temizlenmesi	9	10.97	9	18.75	18	13.84
Hepsi	45	54.87	21	43.75	66	50.77
Diğer	7	8.54	7	14.58	14	10.77
Toplam	82	100.00	48	100.00	130	100.00

3.5. Budama Konusunda Yararlanılan Bilgi Kaynakları

Tarımsal alandaki her teknolojik yenilikte olduğu gibi; tarım alanlarında uygulanacak kültürel önlemleri üreticilerin tanınması ve yaygın biçimde uygulamasında, tek bir bilgi kaynağının değil, çeşitli kaynakların etkili olduğu söylenebilir. Üreticilerin çay tarımında kültürel önlemlerden sayılan budamanın uygulanmasında, budama yöntemlerini kim yada kimlerden öğrendikleri konusunda yapılan araştırmadaki sonuçları ortaya koyabilmek için Çizelge 6 düzenlenmiştir.

Çizelge 6'da üreticilerin önemli bir kısmının (%46.92) ürün budamasını ilk olarak ailesindeki diğer bireylerden veya kendi deneyimiyle öğrendiği görülmektedir. Bu durum üreticilerin uygulamalarında yakınlarında bulunan diğer birey ve üreticilerin etkinliğini ortaya koymaktadır. Çaykur elemanları budama yöntemlerini ilk olarak öğrenildiği bilgi kaynağı olarak % 33.85 oranıyla ikinci sırayı almaktadır. Komşulardan öğrendiğini ifade edenler % 13.85 ile üçüncü sırayı alırken, hiç biri diyenler % 5.38'le son sırada yer almakta olup, oransal olarak önemli sayılabilecek değere sahip olmadıkları görülmektedir.

Çizelge 6. Üreticilerin Budaması Konusunda Kullandıkları Bilgi Kaynakları

Bilgi kaynakları	Ürün Budaması		Gençleştirme Budaması	
	Sayı	%	Sayı	%
Çaykur elemanları (Ziraat Müh. ve Çay Eksp.)	44	33.85	96	73.85
Köydeki deneyimli üreticiler (komşulardan)	18	13.85	2	1.54
Kendi aile bireyleri ve kendi deneyimi	61	46.92	24	18.46
Diğer (yazılı ve görsel basın vs.)			8	6.15
Hiç Biri	7	5.38	-	-
Toplam	130	100.00	130	100.00

Üreticilerin gençleştirme budaması konusunda başvurduğu bilgi kaynakları incelendiğinde %73.85'i Çaykur elemanlarının ilk sırayı aldığı ve bunu sırasıyla % 18.46' ile kendi deneyimlerinden yararlananlar, %6.15'i ile yazılı ve görsel basının yanında Çaykur'un hazırlamış olduğu "Üretici El Kitabı" adlı kitapçıklardan yararlananlar ve %1.54 ile köydeki deneyimli üreticilerden (komşularından) bilgi alanlar izlemektedir. Ayrıca bölgede çay tarımına yönelik yapılan yeniliklerin üreticiye ulaştırılmasında Çaykur ilk sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bölgedeki Tarım il ve ilçe müdürlükleri elemanlarının budama konusunda hiçbir yayım çalışmasına rastlanmamıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Görüşülen üreticilerin ve incelenen işletmelerin başlıca özellikleri, aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Ortalama işletme genişliği 6.12 da olarak bulunmuştur. Bu durum çay üreticilerinin arazi genişliklerinin küçük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle işletmelerde gelir düzeyinin de oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Üreticilerin işlediği arazilerin büyüklüğünün oldukça küçük olduğu, kiracı olarak arazi tasarrufunun bulunmadığı saptanmıştır. Araştırma alanında, mülk arazi büyüklüğü 5.02 dekadır. Bu veriler doğrultusunda araştırma sahasında, küçük üreticiliğin yaygın olduğu söylenebilir.

Deneklerin önemli çoğunluğu ilkokul mezunudur (%51.54). Ortaokul mezunu ve daha yüksek eğitime sahip deneklerin oranı %36.92, okur-yazar olanlar % 3.08 ve okuma-yazması olmayanlar ise %8.46 oranındadır.

Görüşülen deneklerin önemli bir bölümü (%78.46) herhangi bir kooperatife üye iken, %21.54'ünün hiçbir kooperatife üye olmadıkları ortaya çıkmıştır. Kooperatif üyeliği ile eğitim düzeyleri arasında yakın bir ilişki olmadığı, üreticilerin, kooperatif üyeliklerinin yaptıkları tarımsal üretim için yalnızca gübre temini amaçlı olduğunu ifade etmeleri, kooperatiflerin beklenen işlevlerini tam olarak yerine getiremediklerinin bir göstergesi olmaktadır.

Araştırmada çay bitkisinde budama deneyimi ile ilgili olarak ulaşılan başlıca bulgular aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Görüşülen üreticilerin oldukça yüksek oranında (%81.54) 7 yıl ve daha fazla süredir düzenli olarak çay bahçelerinde gençleştirme budaması yaptıkları ortaya çıkmıştır. Deneklerin çoğunluğu (% 60.77) budamayı ilk olarak aile büyükleri, akraba, tanıdık, eş-dosttan, bir bölümü (% 33.85) Çaykur elemanlarından, küçük bir bölümü de (% 5.38) kişisel gözlemleriyle öğrenmişlerdir. Budama tekniklerinin kolaylığı ve aile bireylerinin birlikte çalışması öğrenmede aile büyüklerini öne

çıkarmaktadır.

Üreticilerin budama yaparken dikkat ettikleri kriterler ile eğitim düzeyi arasında istatistiksel anlamda önemli bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Buradan çay ocaklarının çanak şeklinde olması, ocak yüksekliğinin budama kriterlerine uygun olması ve iyi bir gövde oluşumu için çalılışmış dalların temizlenmesi gibi kriterlerin dikkate alınma durumunun deneklerin eğitim düzeyiyle bağıntılı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgudan budama yaparken dikkat edilen kriterlerin eğitim düzeyleri olarak göz önünde bulundurulmuş ilkököl düzeyi ve ilkököl üzeri eğitim gören iki denek kategorisinde de benzer oranlarda dikkate alındığı sonucu çıkmaktadır.

Üreticilerin budama ve gübreleme konusunda yararlandıkları bilgi kaynakları içerisinde % 73.85 ile Çaykur elemanları ilk sırada yer alırken, %18.46'sı kendi deneyimlerinin yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Yazılı ve görsel basın (gazete, dergi, üretici mektupları, TV ve radyo) yoluyla bilgi edinenler % 6.15 gibi düşük düzeydedir. Üreticilerin eğitim düzeyleri ile budama konusunda yararlandıkları bilgi kaynakları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Buradan, üreticilerin bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi kullanma açısından eğitim düzeyleri arasında bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Üreticilerin gübre kullanma ve gübre miktarı konusunda bilinçli oldukları veya önerileri uyguladıkları söylenebilir. Ancak çay bitkisine gübre verme şekli ile uygun koşullarda gübrenin verilmesi konusunda bilgilerinin olduğunu belirtmelerine rağmen, uygulamadaki ve arazi şartlarının zorlukları nedeniyle istenilen şekilde yapmadıkları saptanmıştır. Buradan, üreticilerin kendi koşullarına uygun olan her tür yeniliklere açık olduklarını ve benimseme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Araştırmada çay üretimi ve kültürel önlemler konusundaki bilgi akışı ile ilgili olarak ulaşılan başlıca bulgular aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Deneklerin başvurdukları bilgi kaynakları arasında yaptıkları tercih sıralaması ile ilgili sonuçlara göre, her 10 üreticiden yaklaşık 5.6'sı (% 56.15) Çaykur elemanlarını (Budama projesi elemanları) bilgi aldığı kaynaklar arasında ilk sıradadır. "Budama Projesi" elemanlarının bilgi akış görevini yeterince yerine getirdiği ve üreticilerle sürekli iletişim içinde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, araştırma yöresinde "Budama Projesi" elemanlarınca yürütülen çay bahçelerinin ıslahı ve verimliliğinin artırılmasını amaçlayan "Budama Projesi" konusunda bilgi verme hizmeti, çay üreticilerinin hemen hemen hepsine ulaştırılmaktadır. Üreticilerden çok sınırlı bir bölümü ise bu hizmetlerden yeterince yararlanamamaktadır. Bu sınırlı üretici grubunun yeniliklere ilgi duymadıkları veya çay tarımıyla sosyo-ekonomik anlamda ilgilenmedikleri söylenebilir.

Görüşülen deneklerin yarıya yakınının (% 48.46) budama ve gübreleme ile ilgili yazılı kaynaklara hiç ulaşmadığı, diğerlerinin ise (% 51.54) daha çok Çaykur'un basılı el kitapları, üretici mektupları, broşür, afiş vs. gibi materyallere ulaştığı görülmektedir.

Çalışmada elde edilen bu sonuçlardan yola çıkılarak konu ile ilgili aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

Türkiye için çok önemli olan çay, ihmal edilecek bir ürün değildir. Çay yetiştiriciliği, işlenmesi ve pazarlanması konusunda gerekli her türlü çalışmanın bilimsel çerçevede yapılması gerekmektedir. Çay üretiminde arz - talep dengesi göz önünde bulundurulmalı ve çay sanayisi ile ilgili politikalarda olduğu gibi çay tarımına yönelik politikalarında yeniden düzenlenmesi ve istikrarın sağlanması gerekmektedir. Günümüzde birlik politikalar çay tarımının devamlılığını riske edebilir. Sosyo- kültürel açıdan gelecekte olumsuz etkiler yaratabileceği düşünülerek alınacak kararlarda ve geliştirilecek politikalarda dikkatli davranılması gerekmektedir. Çay tarımının ülke ve bölge ekonomisine katkıları dikkate alınmalı ve gerekli yasal düzenlemelerin zamanında alınarak istikrarlı tarım politikalarının uygulamaya konulması gerekmektedir.

Çay tarımı ile uğraşan çiftçilerde de diğer tarımsal ürünleri üreten üreticilerde olduğu gibi, önder çiftçi projelerinin geliştirilerek uygulanması gerekmektedir. Üretici davranışlarında olumlu gelişmelere yol açacağı ve daha bilinçli üreticilik yapmayı teşvik edeceği düşünülmelidir.

Çay tarımına yönelik politikalar geliştirilirken, ülkenin ve ülke insanının önceliklerine göre, projelerin hazırlanması ve uygulamaya konulması gerekmektedir.

Ülke ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olan çay bitkisinin politize olması önlenmeli ve tarımda dolayısıyla da çay tarımında istikrarlı politikalar geliştirilmelidir.

Çay üretim ve tüketim (arz-talep) dengesinin sağlanarak çay tarımının yönünün belirlenmesi gerekmektedir. Makro politikalarla yurt içi ve yurt dışı talepleri geliştirilerek çayın ekonomideki payı artırılmalıdır.

Bunun yanı sıra özel sektör de desteklenerek ihracat olanakları geliştirilmeli ve böylece Çaykur'un makro bazda ekonomiyi yük olmaktan çıkarılması sağlanmalıdır.

Üreticilere yönelik eğitim çalışmalarının daha ciddi boyutlarda ve organize bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla, çay tarımı konusunda uluslararası deneyimler incelenerek, çay tarımının yoğun olarak yapıldığı illerde olmak üzere, çiftçilerin katılımının sağlanabileceği eğitim toplantıları yapılarak anlatılmalıdır.

Üreticilerin kültürel önlemleri uygulamaları sırasında, kendilerine yapılan önerileri önemli ölçüde göz ardı ettikleri görülmektedir. Bu durum üreticilerin bilgi aldıkları kişilerin önerilerine güven duymamalarından kaynaklanabileceği gibi, uzman olmayan kişilerden öneri alınması yada önerilerin yeterince iyi anlaşılabilmesi ve yıllarca çay tarımı üzerinde oynanan siyasi oyunların sonucunda Çaykur'a karşı bir güvensizlik söz konusu olmasıyla ilişkili olabilir. Bu aksaklıkların giderilebilmesi için, Tarım Bakanlığı ve Çaykur'un işbirliği ile yapılacak düzenlemelerle, üreticilerin özellikle teknik elemanlardan bilgi almaları için teşvik edilmesi, bu elemanlarla üreticiler arasında sağlıklı ve karşılıklı güven ilişkisinin kurulması gerekli görülmektedir.

Kaynakça

- Aksöz, İ. 1972. Zirai Ekonomiye Giriş, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 15, 186 s., Erzurum.
- Armağan, G. 2005. Information needs of dairy farmers and agricultural extension organizations: Case study of Aydın Province. 17th European Seminar on Extension Education. August 30-September 3, İzmir Turkey.
- Arnon I.,1989. Agricultural Research and Technology Transfer Elsevier Applied Science, London and Newyork, 684 p.
- Boz, İ., Akbay, C., Orhan, E., Candemir, S. 2004. Çiftçilerin tarımsal faaliyetlerde kullandıkları bilgi kaynaklarının belirlenmesi ve tarımsal yayım açısından değerlendirilmesi. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül, Tokat.
- Budak, D. 1996. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu ve Özel Sektör, Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi, Çift: 2, 423 - 426. s., Adana.
- Çaykur, 1996. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile İlgili KİT Üst Komisyonuna Sunulan Brifing, 2 s., Rize.
- Çelik, H. 1993. Kalecik İlçesinde Gezgin Arıcıların Sorunları ve Arıcılıkta Yararlanılan Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı.
- DPT, 2001/m. Çay İşleme Sanayi Ö.İ.K. Raporu (Basılmamış). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- İşçil, N. 1977. Örneklem Yöntemleri AİTİA Yayınları, Kalite Matbaası, Ankara.
- Kacar, B. 1992. Yapraktan Bardağa Çay. T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:23, 32- 37 s., Ankara.
- Kumuk, T. ve Taluğ, C. 1996. Türk Tarımsal Yayım Sisteminde Değişim İhtiyacı. Türkiye II. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 4 - 6 Eylül 1996, Bildiri Kitabı, Adana.

Özçatalbaş, O., Gürgen, Y. 1992. Aşağı Seyhan sulama proje alanındaki mısır üreticilerinin bilgi edinme kaynakları. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 7(2): 63-78.
Yamane, T.1967. Elementary Sampling Theory, prentice-Hall, Inc., Englowood Cliffs, N.Jersey, USA.

---

1) Dr. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Derepazarı Çay Fabrikası Rize, 2004 / Rize

2) Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü